

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-17>

УДК 327

Бондаренко В.Д.

Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПЦІЯ ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНОСТІ «ВІЙНИ» ТА «ПОЛІТИКИ»

КАРЛА ФОН КЛАУЗЕВІЦА У КОНТЕКСТІ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ У ХХІ СТОЛІТТІ НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ВОЄННО-АСИМЕТРИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Анотація. Дана наукова стаття пропонує глибинний аналіз концепції взаємопов'язаності категорій «війни» та «політики» прусського військового реформатора Карла фон Клаузевіца, відомого завдяки своїй незавершеній праці «Про війну». Наукове дослідження роботи представляє вивчення характеру нерозривного взаємозв'язку обох категорій в контексті російсько-українського асиметричного конфлікту, який за своєю сутністю підпорядковуються твердженню про те, що «війна – це акт насилля, який має на меті змусити супротивника виконати волю іншого актора». Ідеї та підходи до розгляду характеру війни фон Клаузевіца широко та активно використовувалися у німецькій военній теорії початку ХХ століття. Вагомим внеском Карла фон Клаузевіца у питанні теоретичного спадку є те, що прусський теоретик ще на початку минулого століття почав проводити аналіз зв'язку війни з політикою та вважав, що війна у людській спільності – це безперечно війна цілих цивілізованих народів і вона завжди виникає через політичне становище відповідного актора. Війна, на думку, прусського мислителя, є не тільки політичним актом, але і справжнім дієвим засобом політики, як і продовженням політичних відносин. Розглядаючи гібридну війну, розпочату країною агресором у 2014 році наукове дослідження дійшло висновку, що російський стратегічний план та воєнні дії на сході України детально та точно передають аргументацію тезису К. фон Клаузевіца про те, що війна є продовженням державної політики іншими засобами. Сьогодні асиметричний конфлікт на окупованих територіях модифікувався із «активного» у «заморожений» і відповідно, можна дійти висновку, що протистояння між Україною та Російською Федерацією двічі переходило із однієї в іншу фазу: із політичної у військову (2014–2015), а потім знову трансформовався у політичну площину. Дана робота також проводить пропонує розглянути прогностичний підхід щодо подій на регіональній та геополітичних мапах світу. Безсумнівною буде залишатись те, що Росія продовжуватиме свій курс щодо посилення «суверенізації» окупованих територій Донбасу та Криму. Головною метою в даному контексті залишається з одного боку забезпечити тотальний контроль РФ на окупованих територіях, а з іншого збереження поля задля політичного та військового маневру. Досягнення цієї мети Російською Федерацією перш за все дозволить у будь-який момент і в залежності від російських, українських та міжнародних реалій перейти до повномірної «інтеграції» окупованих територій «само проголошених національних республік» до складу Росії. На основі проведеного наукового дослідження можна прослідкувати ретроспективний зв'язок двох категорій та його віддзеркалення у сьогоденних реаліях.

Ключові слова: світова політика, міжнародні відносини, гібридна війна, конфліктогенність, асиметрія

Bondarenko Vasyliya

Institute of International Relations
Taras Shevchenko National University Kyiv

THE CONCEPT OF INTERDEPENDENCE OF "WARFARE" AND "POLITICS" BY KARL VON KLAUSEWITZ IN THE CONTEXT OF WAR IN THE 21st CENTURY: RUSSO-UKRAINIAN ASSYMETRICAL CONFLICT

Summary. This scientific article offers an in-depth analysis of the concept of interconnectedness of such categories like "war" and "politics" of Prussian military reformer Karl von Clausewitz, known for his unfinished work "On War." The study examines the inextricable link between the two notions in the context of the Russian-Ukrainian asymmetric conflict, which is essentially subordinated to the assertion that "war is an act of violence aimed at forcing the enemy to do the will of another actor". Clausewitz's ideas and approaches to the nature of war were widely and actively used in German military theory in the early twentieth century. Karl von Clausewitz's important contribution to the question of theoretical heritage is that the Prussian theorist began to analyze the connection between war and politics at the beginning of the last century and believed that war in human society is undoubtedly a war of entire civilized nations and always arises through the political position of an actor. War, according to the Prussian thinker, is not only a political act, but also a real effective means of politics, as well as a continuation of political relations. Considering the hybrid war launched by the aggressor state in 2014, this scientific paper concluded that Russia's strategic plan and military action in eastern parts of Ukraine accurately convey argumentation of K. von Clausewitz's thesis that 'war is a continuation of policy by other means'. Today, the asymmetric conflict in the occupied territories has been modified from "active" to "frozen" form and, accordingly, it can be concluded that the confrontation between Ukraine and the Russian Federation twice passed from one phase to another: from political to military (2014–2015) and then again transformed into a political sphere. This scientific paper also offers to consider a predictive approach to events on regional and geopolitical maps of the world. There will be no doubt that Russia will continue its course to strengthen the "sovereignty" of the occu-

pied territories of Donbass and Crimea. The main goal in this context is on the one hand to ensure total control of the Russian Federation in the occupied territories and on the other hand to preserve the field for political and military manoeuvre. Achieving this goal by Russian Federation will first of all allow at any time, dependent on Russian, Ukrainian and international realities to move to the full "integration" of the occupied territories of the "self-proclaimed national republics" into Russia. Based on the conducted research, it is possible to trace the retrospective connection of the two categories and its reflection in today's realities.

Keywords: world politics, international relations, hybrid war, conflictology, asymmetry.

Постановка проблеми. Проблема війни завжди займала особливе місце в історії всіх народів і країн, привертаючи увагу не тільки військових і політичних діячів, але і вчених та інтелектуалів. Перебуваючи у стані гібридної війни із Російської Федерацією, українське державне керівництво перебуває у черговому кризовому періоді, в якому пошук вирішення конфліктогенного характеру ситуації на сході України потребує перш за все детального визначення її теоретичного підґрунтя, характеру війни і мотивації акторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що ще на початку XXI століття ідеї Карла фон Клаузевіца увійшли у наукову літературу з питань війни та проблем безпеки. Війна, як інструмент політики, зіткнення двох вольових початків, яка не знає кордонів, важливість та загроза ескалації – усі ці категорії можна знайти у термінологічному арсеналі К. Клаузевіца. Науковий доробок німецького філософа використовували, як стандартний та уніфікований набір основних понять у підручниках, науковій літературі, праця концептуального зразка різних воєнних держав світу. Дискусії відносно відповідних положень та самої сутності його теорії війни на сьогоднішній день ведуться на науковому рівні провідними теоретиками, істориками та філософами. Фактично кожний хто досліджує феноменологію війни та пов'язані із нею процеси, звертається та апелює до роботи Клаузевіца, для того щоб довести або спростувати відповідне положення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Новизна даного дослідження буде полягати у теоретичному та емпіричному зіставленні концепції К. Клаузевіца в контексті взаємопов'язаності категорій «війни» та «політики» на прикладі російсько-українського воєнно-асиметричного конфлікту на Сході України.

Мета статті. Стаття має на меті проаналізувати конфлікт між Україною та Російською Федерацією, який розпочався у гібридній формі навесні 2014 року і продовжується на сучасному етапі. В даному контексті варто зазначити, що концепція Карла фон Клаузевіца, яка була виражена німецьким мислителем ще у XIX столітті, у повній мірі накладається і на вище зазначений конфлікт. В даній статті будуть розглянуті основні аргументи концепції Клаузевіца щодо гібридної війни між Україною і Росією, що розпочалася з агресії проти України в Криму.

Виклад основного матеріалу. Німецький військовий теоретик і історик, генерал-майор пруської армії Карл фон Клаузевіц (1780–1831) в передмові до своєї книги «Про війну» писав: «Війна є не чим іншим, як продовженням державної політики іншими засобами» [Клаузевіц: 1943: 11] і акцентував увагу саме на засобах насильства.

«Війна, – зазначав К. Клаузевіц, – це акт насильства, який має на меті змусити противника виконати нашу волю» [Клаузевіц: 1943: 23]. У заголовку одного з параграфів своєї роботи він призводить інше визначення війни: *«Війна є актом людських відносин»*. І далі: *«Війна ... відноситься ... до сфери суспільного життя. Війна є зіткненням значних інтересів, яке вирішується кровопролиттям, і тільки цим вона відрізняється від інших суспільних конфліктів»* [Клаузевіц: 1943: 163]. Разом з тим філософ не рахував кровопролиття і застосування збройної сили обов'язковими ознаками війни і справедливо зазначав, що «війна є зброєю політики; вона неминуче повинна відображати характер останньої» [Клаузевіц: 1943: 438], К. Клаузевіц допускав, що «доведеться, волею не волею, прийти до визнання таких воєн, які полягають тільки в загрозі противнику» [Клаузевіц: 1943: 429], і що ведення їх припускає використання тільки політичних та інших невійськових засобів. Трактат «Про війну» є концентрованим виразом розуміння того, що *«війна виступає актом насильства, який має на меті змусити противника виконати волю сильнішої сторони»*. При цьому на війні мета насильства – в нав'язуванні противнику своєї волі. Безумовно, що в цьому випадку воєначальник має справу зі *«стратегією і тактикою»*. Стратегія допомагає у використанні бою для забезпечення цілей війни. Тактика пов'язана з безпосереднім використанням армії під час бойових дій. Надалі Клаузевіц розглядає два поняття, необхідних на його думку для аналізу війни – це *«політична мета війни»* і *«мета військових дій»*. Іноді політична мета може збігатися з військовою – наприклад, завоювання певних регіонів.

Клаузевіц аналізує зв'язок війни з політикою і вважає, що війна в людському суспільстві – це війна цілих цивілізованих народів і вона завжди виникає з політичного становища і зумовлюється лише політичними мотивами. Війна, на думку німецького мислителя, є не тільки політичним актом, а й справжнім знаряддям політики, продовженням політичних відносин. Підходить фон Клаузевіца активно використовувалися в ході розвитку німецької військової теорії початку XX століття, а також знайшли своє застосування в Першій і Другій світових війнах. Війна розглядалася як один з видів політичних відносин. Однак людський (моральний) негативний аспект світових воєн не дозволив вважати їх якимись рядовими політичними актами. Крім цього, сама архітектура політичних міжнародних відносин кардинально перебудувалася і після 1918 року і тим більше після 1945 року.

На початок XXI століття ідеї Клаузевіца увійшли в наукову літературу з військових питань і проблем безпеки. Війна як інструмент політики, як зіткнення двох вольових начал, обмежена ві-

йна або війна, яка не знає кордонів, небезпека ескалації – все це і багато іншого вкладається в термінологічний арсенал Клаузевіца. Спадщина Клаузевіца використовується як стандартний набір основних понять в підручниках і роботах концептуального характеру сучасних провідних військових авторитетів різних держав світу. Дискусії щодо окремих положень і самої сутності його теорії війни по сьогоднішній день ведуться на науковому рівні провідними військовими теоретиками, істориками і філософами. Фактично кожен, хто досліджує війну і пов'язані з нею процеси, посилається на роботи Клаузевіца, щоб підтвердити або спростувати певну думку.

Переходячи безпосередньо до проблеми гібридної війни Росії з Україною, а точніше – гібридної агресії РФ проти України, треба сказати, що активна фаза цієї війни почалася в 2014 р. з військової інтервенції РФ в Криму. У порушенні базових договорів без дозволу України чисельність контингенту Чорноморського флоту РФ була істотно збільшена, ввозилася все нова і нова російська військова техніка, здійснювалося її переміщення поза межі певних територій. Російські військові без знаків розрізнення брали активну участь в захопленні адміністративних будівель, блокуванні місць дислокації військових формувань і правоохоронних органів України, організації масових протестних акцій і так званого «референдуму» в Криму.

Як тільки власне військовий компонент конфлікту на спірному острові завершився, почався *політичний етап агресії* – що є продовженням воєнної стратегії за Клаузевіцем. В порушення всіх законів і норм міжнародного права окупований Крим 18 березня був «урочисто» проголошений російською територією. Ця подія підірвала систему міжнародного права і архітектуру міжнародної безпеки в регіоні, оскільки внаслідок цього було порушено цілий ряд базових міжнародних і двосторонніх договорів.

Для кращого розуміння концепції Клаузевіца про війну як продовження політики необхідно розглянути і **конфлікт на Донбасі**. Після того як політичні можливості для врегулювання відносин між Росією і Україною на початку 2014 року були вичерпані (оскільки РФ окупувала Крим), в квітні 2014 року почалася російська гібридна військова агресія на Донбасі.

Війна на Сході України стала закономірним наслідком політики Кремля, спрямованої на розширення власного впливу на пострадянському просторі. При цьому послідовність і стратегія дій РФ була не тільки виключно військовою, а *військово-політичною* (слідуючи теоретичним переконанням Клаузевіца):

1) Спочатку у великих містах (обласних центрах) Сходу і Півдня України планувалися захоплення державних структур проросійськими активістами. Варто згадати що успішними дані операції були лише в Донецьку та Луганську у березні та квітні 2014 р, адже в інших містах українська влада змогла втриматися.

2) Паралельно з цим російські диверсанти захопили стратегічно важливе місто Донецької області – Слов'янськ і його околиці;

3) Початок Антитерористичної операції під час боротьби Збройних Сил України із диверсан-

тами: в цей час у Донецьку та Луганську були проголошені «народні республіки».

4) Уряд України розпочав масштабну війну проти збройних проросійських сепаратистів. В свою чергу Росія залишала в Донецьк і Луганськ озброєними територіями із боеприпасами, а також присутністю найманців.

5) Коли українські війська наблизилися до державного кордону України з РФ, російська артилерія почала константні та важкі обстріли (червень-липень 2014 г.).

6) Кремль фактично був уже готовий до масштабного вторгнення в Україну, але катастрофа рейсу МН-17 на підконтрольній сепаратистам території у липні 2014 р. змусила російське керівництво переглянути свої початкові плани.

7) У другій половині серпня 2014 року Україна була близька до перемоги над т. зв. «ДНР/ЛНР». Однак почалося пряме російське вторгнення, що закінчилося для українських військових розгромом під Іловайськом.

8) Згодом лінія фронту стабілізувалася (2015 рік) і з того часу бойові дії ведуться із низькою інтенсивністю. Конфлікт перейшов з умовно «гарячої» у «заморожену» фазу. Почалося політичне врегулювання (Нормандський формат і інші переговори), яке до сих пір не може успішно закінчитися. Таким чином, протистояння між Росією і Україною з політичної сфери перейшло у військову (2014-2015 рр.), а потім знову повернулося у політичну площину.

З 2015 року і по наш час продовжується саме такий зовнішньо-політичний курс. Розвиваючи положення концепції Клаузевіца, керівництво РФ буде і надалі продовжувати курс на посилення «суверенізації» окупованих територій Донбасу і Криму. Головна мета полягає, з одного боку, в забезпеченні Росією тотального контролю за процесами на окупованих територіях, а з іншого – збереження поля для маневру. Це дозволить в будь-який момент і в залежності від російських, українських і міжнародних реалій перейти до варіанту інтеграції самопроголошених «республік» в Росію.

Надалі російське керівництво буде продовжувати керувати т. зв. «ДНР / ЛНР» в «ручному режимі» і безпосередньо впливати на соціально-економічні процеси на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, в тому числі шляхом виклику в РФ представників місцевих «органів влади» для доведення відповідних вказівок і рекомендацій, а також узгодження проектів.

Згідно з концепцією Клаузевіца, т. зв. «Керівництво ДНР / ЛНР» є тотально залежним від російських керівних структур і владних груп в РФ. Зазначена залежність проглядається як в призначеннях на керівні посади, так і в механізмах прийняття управлінських рішень у всіх сферах. Росія використовує такі важелі впливу на ситуацію на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей:

– силовий: присутність на окупованих територіях (на засадах ротації) т.зв. «Радників» і обмеженого контингенту військовослужбовців практично всіх силових структур РФ, а також здатність російської сторони в стислі терміни істотно збільшити це присутність через неконтрольований Україною ділянку кордону з РФ;

– фінансовий: наповнення здебільшого бюджету т. зв. «ДНР / ЛНР» засобами з федерально-го бюджету РФ – як безпосередньо, так і через посередницькі структури (механізми «гуманітарної допомоги» і т.п.);

– інституційний: забезпечення функціонування на окупованій території владної моделі, яка була б видозмінена «копією» діючої пенсійної системи РФ і разом з тим ґрунтувалася на тотально корумпованих політико-суспільних відносинах (численні «сірі» схеми дозволяють збагачуватися владним групам в Москві і в «республіках»).

Таким чином, війна, яку розв'язала Росія проти України і яка триває з 2014 року по нинішній час, є точною аргументацією тези К. фон Клаузевіца про те, що війна є продовженням державної політики іншими засобами. Почавши анексію Криму і бойові дії на Донбасі, РФ переслідувала такі політичні цілі («політична мета війни» по Клаузевіца):

1) забезпечити повернення України на геополітичну орбіту Росії (головна задача);

2) унеможливити європейську та євроатлантичну інтеграцію України;

3) забрати у України ті території, які Росія вважає своїми (населені російськомовними громадянами), тобто реалізувати проект «Новоросія».

Висновки дослідження і пропозиції. Фактично конфлікт, що виник, може бути розглянуто в двох географічних локаціях – Крим і Донбас.

І там, і там Росія використовувала як військову силу, так і політичний тиск за рахунок переговорів. РФ вдавалася як до військових тактичних хитрощів (наступ на Іловайськ в серпні 2014 р.), так і до стратегічних кроків на дипломатичному фронті (звинувачуючи Київ у обстрілі мирного населення). Таким чином, використовувалася як *тактика, так і стратегія*. Слід зазначити, що Росії з 2014 року вдалося домогтися виконання лише малої частини з цих цілей. Так, Кремль захопив Крим і деяку частину Донбасу, а також зумів трохи сповільнити курс України на вступ до ЄС і НАТО.

На закінчення, війна, розпочата Російською Федерацією проти України в 2014 році, і триває до сьогодні, представляє собою яскравий та виважений приклад який може бути доведений теоретичними твердженнями Карла фон Клаузевіца, що війна – це не що інше, як продовження політики іншими засобами. Анексія Кримського півострова та збройні бойові дії на Донбасі переслідували цілий ряд політичних цілей, що підтверджує переконання Клаузевіца у «політичну мету війни». Кремль завоював Крим, значну частину Донбасу та уповільнив намір України інтегруватися до ЄС та НАТО. Беручи до уваги факти колосальних втрат людських, воєнних та територіальних потенціалів, тим не менше, Україна все ще не дозволила реалізувати проект «Новоросія», а також зменшила симпатію місцевих жителів до російського вектору.

Список літератури:

1. Бонд Маргарет С. Гібридна війна: нова парадигма операцій зі стабільності в країнах, що не справляються. Карлайл Баракс, штат Пенсільванія: Проект досліджень стратегії USAWC. Військовий коледж армії США. 2007.
2. Клаузевіц Карл фон. Історичні та політичні праці, за ред. Пітер Парет і Даніель Моран. 1992.
3. Клаузевіц Карл фон. Про війну. Транс. О.Ж. Маттійс Жоллес. Нью-Йорк: Random House, 1943.
4. Фрейер Н. «Криза оборонної ідентичності», це гібридний світ. Параметри. Вип. XXXIX. 2009, осінь. С. 5–17.
5. Гофман Ф.Г. Конфлікт у 21 столітті: Підйом гібридних воєн. Арлінгтон, Вірджинія: Інститут політичних досліджень Потомака. 2007.
6. Сучасна політична війна. Сучасна практика та можливі відповіді. Звіти про дослідження. Корпорація RAND. 2018.
7. Вілкі Р. «Гібридна війна: щось старе, а не щось нове». *Air & Space Power Journal*, Winter, Vol. XXIII, 2009, No 4, p. 13–17.

References:

1. Bond, Margaret S. (2007) Hybrid War: A New Paradigm for Stability Operations in Failing States. Carlisle Barracks, Pa: USAWC Strategy Research Project. U.S. Army War College.
2. Clausewitz, Carl von (1992) Historical and Political Writings, ed. Peter Paret and Daniel Moran.
3. Clausewitz, Karl von (1943) On War. Trans. O.J. Matthijs Jolles. New York: Random House.
4. Freier, N. (2009) "The Defense Identity Crisis". *It's a Hybrid World. Parameters*, vol. XXXIX, autumn, pp. 5–17.
5. Hoffman, F.G. (2007) Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies.
6. Modern Political Warfare. Current Practices and Possible Responses (2018) Research Reports. RAND Corporation.
7. Wilkie, R. (2009) "Hybrid Warfare: Something Old, Not Something New". *Air & Space Power Journal*, winter, vol. XXIII, no. 4, pp. 13–17.